

PREVOD V SLOVENSKIH LITERARNIH ZGODOVINAH

Jerneja Umer Kljun, Zarja Vršič in Tadej Pahor
Univerza v Ljubljani

1 Uvod

Literarni prevod kot literarno delo z zgodovinskega vidika nedvomno sodi v območje literarne zgodovine, znotraj tega pa ga (selektivno in po različnih merilih) obravnavata tako nacionalna kot primerjalna literarna zgodovina (Stanovnik 1982, 11). Literarna zgodovina je zvrst, ki v primerjavi z bolj specializiranimi literarnozgodovinskimi besedili (npr. literarno kritiko, biografijo, interpretacijo, tematskimi obravnavami ipd.) gradi nekakšno sintezo, katere dominantna zgradba je pripoved, v javnosti pa s tem predstavlja podobo o »celoti« literature nacionalne ali svetovne književnosti (Juvan 2003, 18). Dogajanje literarne zgodovine je tako treba razumeti kot potek, proces in razvoj, torej nekakšen kontinuum (Kos 2003, 53). Prevod in prevodna dejavnost sta za literarno zgodovino pomembna, saj sta po eni strani povezana z vprašanji o literarnem obzorju posameznih avtorjev, o njihovem razvoju in literarnih vplivih, po drugi pa spremljata razvoj celotnih literatur, še zlasti tistih manjših; in navsezadnje, kot poudarja Darko Dolinar (1975, 59), so vsa osrednja besedila starejšega slovenskega slovstva od Trubarja do razsvetljenstva pravzaprav prevodi.

Poglavje se osredinja na vlogo, funkcijo in odnos do prevoda ter razmerje med prevodom in izvornikom v različnih nacionalnih literarnih zgodovinah. Miran Hladnik pod pojem literarne zgodovine v ožjem pomenu uvršča t. i. sintetične monografije z nekoč standardnim naslovom »zgodovina slovenskega slovstva«, ki obravnavajo »vse segmente slovenske književnosti od začetkov do danes, ali pa [...] samo določeni časovni izsek najširše dojetega predmeta« (Hladnik, b. d.). Prvi pregledi nacionalne književnosti so se začeli pojavljati v 19. stoletju (gl. npr. *Zgodovina slovenskega slovstva* Julija Kleinmayerja iz leta 1881 in *Zgodovina slovenskega slovstva* Karla Glaserja iz let

1894–1900). Veliko takšnih literarnih zgodovin je pri nas izšlo še zlasti v obdobju med obema vojnama. V poglavju smo podrobneje obravnavali odnos do prevoda in prevajanja v medvojnih zgodovinah slovenskega slovstva, ki so jih napisali Ivan Grafenauer (1920), Anton Slodnjak (1934) in Ivan Pregelj (1938); omenjena dela so danes digitalizirana in dostopna v spletni knjižnici Dlib. Miran Hladnik v svojem pregledu sintetičnih literarnih zgodovin Slodnjaka in Preglja sicer ne omenja, a smo ju v pregled vključili, saj razkrivata nekatere vidike odnosa do prevoda in prevajanja na Slovenskem. Delno smo se posvetili tudi deloma Frana Kidriča (1938) in Antona Ocvirka (1936), ki pa sta bili izčrpnje obravnavani drugje (gl. Stanovnik 1994 in 2005). Ocvirkovo delo sicer ni literarna zgodovina v ožjem pomenu besede, temveč monografija s področja primerjalne književnosti, a se avtor problematiki vloge prevoda in prevajanja od vseh še najbolj neposredno posveti. Obdobje, ki smo ga v medvojnih literarnih zgodovinah natančneje preučili, je 19. stoletje, ko sta se na Slovenskem izmenjala romantika in realizem. 19. stoletje je bilo v slovenskem prostoru pomembno predvsem zaradi utemeljevanja nacionalne književnosti in jezika, s tem pa tudi narodne identitete, pri čemer je prevod igral nezanemarljivo vlogo. V tem obdobju se je namreč vzpostavil kriterij izvirnosti v literarnem ustvarjanju (Dolinar 1984, 114), izoblikoval se je sodobni pojem literature, s tem pa so se spremenili tudi pogledi na literarno prevajanje in vlogo prevoda (Dolinar 1975, 55–56).

2 Zgodovinski razvoj raziskovanja tematike

Vprašanja o mestu prevoda v literarni vedi se v slovenski znanstveni literaturi pojavljajo od srede sedemdesetih let 20. stoletja, vzporedno z vse bolj izraženo potrebo po teoretični refleksiji o prevodu. S tem, kakšno mesto je bilo prevodu dodeljeno v posameznih pregledih slovenske literarne zgodovine, sta se med prvimi ukvarjala Darko Dolinar (1975, 1977, 1984, posredno tudi 2018) in Majda Stanovnik (1982, 1994, 1997, 2005, 2012). Zlasti monografija *Slovenski literarni prevod 1550–2000* (Stanovnik 2005, 67–89), v katerem avtorica obravnava stališča Ivana Prijatelja (1901), Frana Kidriča (1938) in Antona Ocvirka (1936) ter v manjši meri tudi Antona Aškerca (1901), Otona Župančiča (1978) in Janka Šlebingerja (1913), pomeni pomembno izhodišče za oblikovanje tega poglavja, s katerim želimo dopolniti načrtano pot.

Darko Dolinar, ki v svojem prispevku »Vprašanja o prevajanju v literarni vedi« (Dolinar 1977) sicer poimensko ne navaja literarnih zgodovino piscev, ampak zarisuje splošno sliko o prevodu v nacionalni literarni zgodovini, ugotavlja, da igrajo vprašanja o prevodu v tem kontekstu vselej podrejeno vlogo – prevod oziroma prevajalska dejavnost sta omembe vredna le tedaj, ko nekako prispevata k domači ustvarjalnosti. Opaža namreč, da se v literarnih zgodovinah omenjajo le prevodi, ki dopolnjujejo pregled individualnega opusa pomembnih domačih avtorjev, »bodisi da v njem samo premostijo obdobja zastoja

izvirne ustvarjalnosti, bodisi da napovedujejo poznejše izvirne stvaritve in prispevajo svoj delež k njihovem razumevanju« (Dolinar 1977, 278–279). Poleg tega zgodovinski pregledi slovstva zlasti v zgodnjih obdobjih podrobno obravnavajo prevedena besedila (npr. v okviru dejavnosti protestantskih književnikov), ne da bi se ustavili »ob problemih, ki izhajajo iz dejstva, da so to prevodi« (prav tam, 279). V poznejših zgodovinskih obdobjih pa literarne zgodovine omenjajo zlasti tiste prevode, ki so zaradi zanimanja sočasne literarne kritike pomenili povod za razpravo in pomembno vplivali na nadaljnji razvoj slovenske književnosti (Dolinar v tem kontekstu omenja ostre kritike, ki jih je Stritar namenil prevodnemu in izvirnemu pesniškemu ustvarjanju Ivana Vesela Koseskega). Dolinar med drugim ugotavlja še, da je primerjalna literarna veda, ki jo v začetku 20. stoletja predstavljata deli Ivana Prijatelja (1901) in Antona Ocvirka (1936), že zaradi svojih temeljnih izhodišč prevodom bolj naklonjena kot nacionalna literarna zgodovina, pa vendar prevajanje tudi v mreži mednarodnih vplivov in vezi med nacionalnimi književnostmi ostaja nekje ob robu kot eden od posredniških procesov. Za obrobnost prevoda v literarni vedi sta odločilni dve razmerji, in sicer razmerje med prevodom in izvirnikom ter razmerje med izvirno (nacionalno) in prevodno književnostjo (Dolinar 1984, 113), pri tem pa je ključno dojetje kriterija izvirnosti.

Majda Stanovnik (1982, 11) trdi, da se zgodovine posameznih nacionalnih literatur s prevodi praviloma ukvarjajo pri obravnavi svojih zgodnjih literarnih obdobj – prevod je namreč v nacionalni literarni zgodovini nepogrešljiv, dokler se avtohtona književna produkcija ne utrdi. Majda Stanovnik opaža, da v kontekstu slovenske literarne zgodovine ta prehod sovpada s koncem 18. stoletja, saj se za tem prevodna dejavnost omenja le še kot »bežen navrček« pri posameznih nacionalnih avtorjih. Prevod je torej nekakšen predhodnik avtohtone književnosti, ki preprosto ni več zanimiv, »ko se ponudi drugo, z vidika nacionalne literature pomembnejše gradivo« (prav tam, 12). Prvo podrobno razčlenitev mesta prevoda v nacionalni literarni zgodovini Majda Stanovnik poda v prispevku »Prevod kot sestavina slovenske književnosti v Kidričevi *Zgodovini slovenskega slovstva*« (Stanovnik 1994). Natančna analiza osrednjega Kidričevega literarnozgodovinskega dela pravzaprav kaže na precej ambivalenten odnos do prevoda. V njegov pregled so namreč izčrpno zajeta raznovrstna prevedena besedila (celo rokopisni, ohranjeni, izgubljeni in načrtovani prevodi, prevodi v druge jezike in prevodi, značilni za »slovstva zamudniških narodov«), ki pa so obravnavana »kolikor le mogoče analogno izvirnim slovenskim besedilom« (Stanovnik 1994, 402), kar po mnenju avtorice kaže na to, da Frana Kidriča prevod zanima kot slovensko besedilo v kontekstu slovenskega slovstva in se zato ne pogloblja v razmerje med prevodom in izvirnikom.

Poleg tega Kidrič sistematično identificira prevajalce po imenu, stanu, poklicu, narodnosti in znanju jezikov, opisuje okoliščine nastanka prevoda, dotakne se tudi jezikovnih značilnosti prevoda, podaja mnenje o jezikovni inovativnosti ter občasno prevode tudi ovrednoti in pri tem izkazuje večjo naklonjenost do prevodov, ki kažejo večjo mero

samostojnosti in izvirnosti (prav tam, 403–404). A ker mu je bila »primarna, absolutno pojmovana vrednota« izvirnost, Kidrič prevod v primerjavi z izvirnikom kljub vsemu dojema kot manjvredno, neavtonomno, sekundarno besedilo (prav tam, 405).

Še izčrpnjša je razprava *Slovenski literarni prevod 1550–2000* (Stanovnik 2005), zlasti poglavji, ki obravnavata avtorje (kritike in literarne zgodovino pisce), ki so prevod dojemali kot grožnjo domači ustvarjalnosti, in tiste, ki so prevod razumeli kot dopolnitev izvirne literature. Tako Majda Stanovnik piše o Trdini, Levstiku in Stritarju, treh avtoritetah slovenske literature in kulturnega življenja 19. stoletja, ki so imeli izrazito odklonilen odnos do prevoda – zaznamoval jih je »strah pred prevodom« (Stanovnik 2005, 63), ki izvira iz šibkosti slovenske literature in skrbi za narodni obstoj, obenem pa zasenči dotedanji nepristranski pogled na prevod. Na prelomu stoletja je slavist Ivan Prijatelj (1901) ponovno ovrednotil funkcijo prevoda in opozoril na zahtevnost prevajalčevega dela – po njegovem mnenju prevajalec ni neuspešen pisatelj, ampak ljubitelj in poznavalec tujih kultur (Stanovnik 2005, 67–72). Od medvojnih literarnih zgodovino piscev Majda Stanovnik ponovno obravnava le Frana Kidriča (1938),¹ posebej pa analizira še Ocvirkovo opredelitev prevoda kot literarnega posrednika (Stanovnik 2005, 85–87).

3 Prevod v treh literarnih zgodovinah v prvi polovici 20. stoletja

Da bi oblikovali čim jasnejšo predstavo o tem, kako je prevod dojemala literarna stroka v obdobju med obema vojnoma, so bili v pregled poleg dveh del, ki sta že izčrpno obravnavani v Stanovnik (2005), in sicer Kidričeva *Zgodovina slovenskega slovstva* (1938) in Ocvirkova *Teorija primerjalne literarne zgodovine* (1936), vključeni še trije medvojni pregledi slovenske literarne zgodovine, ki doslej s tega vidika še niso bili pregledani. To so Grafenauerjeva *Kratka zgodovina slovenskega slovstva* (druga, popravljena izdaja 1920), Pregljeva *Slovstvena zgodovina Slovencev, Hrvatov in Srbov v vprašanih in odgovorih* (1938) ter Slodnjakov *Pregled slovenskega slovstva* (1934). Grafenauerjev pregled slovstva je zastavljen kot poljudnoznanstveno besedilo, ki ga je kritika označila za iniciativno drzno in »veleaktualno« delo oziroma za nujno pomožno učno knjigo (P. P. 1919). Tudi Pregljeva slovstvena zgodovina je izrazito didaktične narave, saj z nizom vprašanj in strnjenih odgovorov pregledno podaja snov slovenske in »srbohrvatske« slovstvene zgodovine. V primerjavi s prvima dvema se zdi Slodnjakov pregled veliko manj sistematičen, pa tudi sicer kaže, da je bila njegova literarna zgodovina manj cenjena, saj mu je sočasna kritika očitala prenagljene sodbe, metodološko pomanjkljivost in esejistični, skoraj literarno kritični način pisanja zgodovine (Legiša 1935).

Omenjene medvojne literarne zgodovine se s prevodom in njegovo vlogo ukvarjajo le posredno. Z izjemo Ocvirkovega dela, ki bo obravnavano posebej ob koncu te razprave,

¹ Razprava z naslovom *Kidričeva načelna skepsa in konkretno upoštevanje prevoda* (Stanovnik 2005, 80–85) je povzeta po zgoraj obravnavanem prispevku (Stanovnik 1994) in zato na tem mestu ne bo posebej obravnavana.

za obravnavana dela velja, da prevodu na splošno namenjajo več pozornosti v *zgodnjih obdobjih* (tako Ivan Pregelj že med najstarejšimi slovenskimi zapisi pri omembi *Čedadskih rokopisov* zapiše, da gre za prevod seznama ustanovnih maš; Anton Slodnjak prevajanje prvič omeni pri *Brižinskih spomenikih*; vsa pregledana dela obravnavajo Trubarjeve in Dalmatinove prevode itd.). Prav tako se v splošnem zdi, da je v poglavjih o slovenski književnosti v 19. stoletju prevod potisnjen ob rob, vendar se kljub sporadičnim omembam in nesistematični obravnavi prevoda ob primerjavi del izrisujejo nekatere ponavljajoče se teme. Te so vidnost in status prevajalca, prevajanje kot vir zagotavljanja gmotnega položaja, prevajanje kot sredstvo za dokazovanje gibkosti in umetniškosti slovenskega jezika, zamolčani prevodi in zapolnjevanje vrzeli v slovenski književnosti s prevodom.

O *vidnosti in statusu prevajalca* dovolj zgovorno priča dejstvo, da se v obravnavanih delih prevajalska dejavnost omenja zgolj v okviru biografskih predstavitev slovenskih književnih ustvarjalcev (mdr. Urbana Jarnika, Matevža Ravnikarja, Valentina Staniča in seveda Prešerna, Vesela Koseskega, Levstika), ki so obravnavani kot izvirni ustvarjalci, tudi tedaj, ko je iz sobesedila mogoče razbrati, da je njihov »poustvarjalni« oziroma prevajalski opus po obsegu (in kakovosti) enakovreden avtorskemu ali ga celo presega. Na tak način na primer vsi trije pregledi obravnavajo Franceta Cegnarja. Čeprav je kot njegovo edino avtorsko delo izrecno navedena le zbirka *Pesmi* (1860), v kateri je prav tako zbrana daljša vrsta prevodov (Grafenauer 1920, 183), Ivan Pregelj (1938, 77) zapiše, da je pomemben *tudi* kot prevajalec, zlasti Schillerjevih dram, ki pa jim je »kumoval« Levstik. Tudi Ivan Grafenauer meni, da se je Cegnar »odlikoval posebno kot prevajatelj«, in zapiše še, da so Cegnarjevi prevodi Schillerja prvi dobri prevodi večjih pesnitev iz svetovne literature, vendar pa ob primerjavi s sodobnikom Matijo Valjavcem za slednjega zapiše, da je »samostojnejša osebnost nego prevajavec Cegnar« (Grafenauer 1920, 184). Anton Slodnjak (1934, 181–182) sicer meni, da je Cegnarja šele prevajanje osvobodilo Veselovega in Prešernovega vpliva pri pesnjenju, vendar mu ne priznava posebnega mesta pri prevajanju, saj naj bi vse Cegnarjeve prevode popravljajl in prepesnjeval Levstik. Takšno ustvarjalno nesamostojnost Slodnjak omenja tudi v zvezi z Antonom Funtkom, katerega »nesamostojni in prilagodljivi pesniški značaj ga je usposobil za spretnega, čeprav ne kongenijalnega prevajalca Goetheja, Shakespeareja [sic] in dr.« (Slodnjak 1934, 334).

Zlasti pri Ivanu Grafenauerju je mogoče razumeti, da so se mnogi slovenski avtorji posvečali *prevajanju zaradi zagotavljanja gmotnega položaja*. Grafenauer (1920, 184) omenja, da je pesnik in folklorist Matija Valjavec med študijem na Dunaju »[b]rez podpore od doma [...] živel s tem, kar je zaslužil s privatnim poučevanjem ter (po Janežiču) s prevajanjem za Mohorjevo družbo«, vendar med njegovimi pomembnejšimi deli prevodov ne omenja. Podobno tudi pri Levstiku zapiše, da se je v obdobju po odhodu iz Olomuca »preživljal za silo s honorarjem za prevod 'Kraljedvorskega rokopisa', ki ga je kupila Mohorjeva družba in ga izdala jeseni l. 1855« (prav tam, 191).

Da je *prevajanje lahko razumljeno kot sredstvo za dokazovanje gibkosti in umetniškosti slovenskega jezika in pisateljske spretnosti*, izvemo zlasti v sodobnejših literarnozgodovinskih razpravah, v medvojnih literarnih zgodovinah pa ta vidik proti pričakovanjem ni izrazilo poudarjen. Jože Pogačnik in Franc Zadavec (1973, 182–183; 186; 191–192; 214; 244) zlasti v obdobju romantike mimogrede omenjata nekatere prevode evropske lirike v slovenščino (denimo prevode Höltjejevih, Bürgerjevih ali Schillerjevih del), za katere trdita, da so z njimi hoteli slovenski romantiki dokazati, da je slovenščina zmožna tako zahtevne rabe, obenem pa so jo želeli povzdigniti na raven drugih evropskih jezikov. V treh medvojnih zgodovinah je ta tema najočitnejše izražena pri omembi Stritarjevega »obračuna« s Koseskim (Grafenauer 1920, 174; Slodnjak 134, 504; Pregelj 1938, 98), ki ga je Stritar »zapečatil z dovršenim prevodom prvih osmih odstavkov Byronovega 'Mazeppe'« (Grafenauer 1920, 221); vsi trije avtorji se pri tem navezujejo tudi na Stritarjeve polemične zapise o Ivanu Veselu Koseskem, ki naj bi bil – po mnenju Stritarja in somišljenikov – pri Slovencih precenjen.

Prav v zvezi s Koseskim bi v medvojnih literarnih zgodovinah lahko govorili tudi o *zamolčanih prevodih* oziroma plagiatih: Anton Slodnjak (1934, 151–152) namreč trdi, da pri Koseskem ne moremo govoriti o izvirnih stvaritvah, ampak o »predrznih posnetkih«, saj naj bi skoraj vse prevedel, za »spočetnike« svojih pesmi pa je priznal le Schillerja, Bürgerja in Adelberta von Chamissa.

Poznejše literarnozgodovinske razprave (Pogačnik in Zadavec 1973, Žejn 2021) v tem smislu poudarjajo vpliv prevodov Schmidovih pripovedi, ki so jih prevajali Matevž Ravnikar, Anton Lah, Jurij Kosmač in Slomškov krog. Ti prevodi so namreč ustrezali restavracijskim težnjam na političnem in duhovnem področju, Schmidova proza pa je neposredno vplivala na nastanek *Sreče v nesreči* Janeza Ciglerja, prve slovenske povesti, in pozneje na Jurčičevo ustvarjanje (Pogačnik in Zadavec 1973, 200). S stališča pojmovanja razmerja med prevodom in izvirnikom je Ciglerjeva povest podobno kot Prešernova poezija, tj. kot prevod brez izvirnika, nastala v obdobju intenzivnega prevajanja, ko so avtorji prevzemali določene vzorce in pravila, ne da bi prevedli konkretno besedilo (Žejn 2021). Kakor je Prešeren posnemal evropsko romantično pesništvo, tako je Cigler prevzemal vzorce, motive in ideje bidermajerske literature, a ker ni šlo za neposredni prevod, je povest zavzela ključno mesto v slovenski pripovedni literaturi. Neobstoj nemškega izvirnika je namreč pomenil najvišjo stopnjo dokazovanja zmožnosti slovenščine in obenem odcepitev od dominantne nemščine, kar pa je privedlo do izoblikovanja novega pogleda na prevod v sistemu slovenske literature, ki je bil odslej pojmovan kot drugorazredna stvaritev (Žejn 2021).

Pred utrditvijo slovenske proze so torej prevodi pomembno *zapolnjevali vrzel v slovenski književnosti*, ne nazadnje pa je bil prevod prav tako pomemben za slovensko gledališče. Jože Pogačnik in Franc Zadavec (1973, 205) ugotavljata, da Linhartov tip dramatike ni več zadoščal, lastne produkcije je bilo malo, dramatiki pa so prevajali

in predelovali tuja dramska besedila tako, da so poudarjala slovensko narodnostno in preradno aktivnost. Med prevedenimi dramskimi deli medvojne zgodovine z naslovom navajajo npr. Garrickovega *Varha* (1840) v prevodu Andreja Smoleta, Schillerjeva dela *Marija Stuart* (1861), *Viljem Tell* (1862), *Valenštajn* (1866) v prevodu Franceta Cegnarja, Goethejevega *Fausta* v rokopisnem prevodu Valentina Mandelca, ki ga je Slodnjak (1934, 218) označil za vrednega svojega izvirnika, čeprav ga je Levstik pozneje v celoti prepe-snil, ter Shakespearjevega *Kralja Leara*, ki ga je prevedel Anton Funtek.

Sicer pa so prevedena dela v medvojnih literarnih zgodovinah izrecno navedena zlasti tedaj, ko pomenijo *neposredni vzgib za pisanje*. Tako Ivan Pregelj (1938, 121) kot Ivan Grafenauer v tem smislu omenjata Antona Funtka, ki je »[p]o zgledu Baumbachovega 'Zlatoroga', ki ga je zgledno prevedel na slovenski jezik (1886), spesnil [...] po narodni pripovedki o Vrbskem jezeru daljšo epsko pesnitev 'Godec' (1889)« (Grafenauer 1920, 256). Obratno pa se v primeru Stritarjevega *Gospoda Mirodolskega*, ki je »odmev Goldsmithovega Wakefieldskega župnika« (Pregelj 1938, 97) in v katerem se »sledovi originala« poznajo tako v zasnovi dejanja kot v značajih oseb (Grafenauer 1920, 225), zdi, da je (zamolčana) priredba spodbudila nastanek prevoda. Anton Slodnjak meni, da je Janez Jesenko na pobudo Stritarjevih idejnih nasprotnikov še isto leto načrtno objavil prevod Goldsmithovega romana, da bi razkrinkal Stritarja, vendar zaključí, da Stritar »s snovno odvisnostjo od angleškega izvirnika ni zagrešil literarne tatvine, ker je tujo snov napolnil s svojim duhom in življenjem« (Slodnjak 1934, 238–239; gl. poglavje *Prevajanje in literarne revije v drugi polovici devetnajstega stoletja*).

Ob že omenjenih prevedenih delih Grafenauer, Pregelj in zlasti Slodnjak pri posameznih slovenskih književnikih zgolj omenjajo še veliko več prevedenih del iz nemščine (npr. prevod Goethejeve *Ifigenije v Tavridi* Matija Valjavca), angleščine, francoščine (vrsta dramskih del), ruščine (npr. Turgenjev), češčine in južnoslovenskih jezikov (npr. Njegošev *Gorski venec* v prevodu Rajka Peruška, *Hasanaginica*) ter posamezne prevode iz zbirke *Cvetje iz domačih in tujih logov* (1861–1868), ki jo je urejal Anton Janežič. Omenjeni prevedeni avtorji se pojavljajo v vseh izbranih literarnih medvojnih zgodovinah, podrobnejši pregled vseh prevodov, ki se pojavljajo v vsakem od treh obravnavanih del, pa presega okvire tega poglavja in ostaja desideratum za prihodnje raziskave.

4 Prevod v primerjalni literarni zgodovini v prvi polovici 20. stoletja

Vlogi prevoda v slovenski književnosti nekoliko več prostora nameni Anton Ocvirk v svoji monografiji *Teorija primerjalne literarne zgodovine* iz leta 1936. Za Ocvirka je literarna zgodovina pravzaprav zgodovina *vplivov*, zato se je loteva s primerjalnega vidika. Prevod ima zanj vlogo kulturnega posrednika; imenuje ga »[n]ajmočnejše in obenem najuspešnejše sredstvo za razširjanje ali posredovanje literarnih umotvorov« in »neogibno

nujnost« (Ocvirk 1936, 124). Prevod po njegovem mnenju ne razjasnjuje samo mednarodnih odnosov, ampak omogoča tudi znanstveno preučevanje analize vplivov. Poleg tega se iz prevoda dovolj jasno zrcali »pisateljev način ustvarjanja in pripovedovanja, njega miselnost, pogled na svet in vse druge lastnosti« (prav tam, 124–125). Kljub temu Ocvirk prevod postavi nižje od izvirnika, saj meni, da ne more učinkovati »z isto neposrednostjo, živostjo in silo kakor umetnina v svoji prvotni jezikovno-stilni zasnovi« (prav tam, 124). Čeprav je prevod sam po sebi za Ocvirka sekundarni izdelek, meni, da je ločevanje med dobrimi in slabimi prevodi vseeno smiselno, a obenem za nobeno od teh dveh kategorij ne ponudi nikakršnih estetskih kriterijev. Poudarja tudi, da je treba prevod upoštevati v njegovem zgodovinskem kontekstu, in priznava, da se kriteriji in odnos do »zvestobe« izvirniku skozi zgodovino spreminjajo – kot primer navaja Linharta in njegove »svobodne« prevode (prav tam, 125). Majda Stanovnik (2005, 86) poudarja, da je Ocvirkovo vrednotenje prevoda razdvojeno in protislovno – glede na informativno funkcijo ga ocenjuje pozitivno, glede na estetsko oz. literarno v primerjavi z izvirnikom pa negativno.

5 Pogled v prihodnost

Raziskavo o mestu prevoda v slovenski književnosti bi veljalo dopolniti s podrobnejšo obravnavo literarnozgodovinskih del, ki so izhajala v drugi polovici 20. stoletja (npr. Legiša, Gspan idr. 1971), zatem pa bi morali pogled usmeriti drugam, saj se zdi, da pisanje nacionalnih literarnih zgodovin na prehodu v novo tisočletje ni več v modi. Razlogov za to je več, ključni pa so: spremenjen pogled na načelo historičnosti in dojemanja zgodovine kot kontinuirane celote, saj je žanr literarne zgodovine »neskladen z današnjim zgodovinskim stanjem« (Juvan 2003, 31); vpliv postmodernizma, ki je v osemdesetih letih 20. stoletja relativiziral vse, vključno z literaturo in literarno zgodovino; zgodovinsko mišljenje, ki namesto celovitosti epoh in kontinuiranih procesov danes rajši poudarja kontingenčnost, diskontinuiranost, heterogenost in lokalizem preteklega dogajanja (prav tam, 35); in neprimernost t. i. tradicionalnih modelov literarne zgodovine, ki so bili ideološko obarvani (Kos 2003, 55).

Prihodnje raziskave na tem področju bi se zato lahko usmerile v obravnavo (srednješolskih) učbenikov, kot so npr. Ambrož idr. (2005), Lah idr. (2014), kjer takšni literarni pregledi nacionalne književnosti še vedno nastajajo. Učbeniki ponujajo možnosti, da se določeni literarni žanri in dela prvič pojavijo v kurikulumu ter se nato uveljavijo pri mlajših generacijah. S tega vidika bi bilo v prihodnje zanimivo obravnavati tudi nedavno objavljeni antologiji manjšinske književnosti *Literatura na stičišču* 1 in 2 (Toroš 2019a in 2019b).

6 Zaključek

Pregled izbrane literature je pokazal, da je v literarnih zgodovinah Ivana Grafenauerja, Frana Kidriča, Ivana Preglja in Antona Slodnjaka prevod v splošnem potisnjen na rob, vseeno pa je prisoten. V zvezi s prevodom, prevajanjem in prevajalci se v omenjenih starejših literarnih zgodovinah izrisuje nekaj ponavljajočih se tem. Vidnost in status prevajalca ostajata nizko pod avtorjem, saj so prevodi v splošnem pojmovani kot stvaritve drugotnega pomena. Prevajalci niso nikoli omenjeni kot samostojni in legitimni ustvarjalci, ampak je njihova vloga podrejena njihovi avtorski funkciji – navadno je torej govora o avtorjih, ki so bili tudi prevajalci. Prevajalska dejavnost je za avtorje bodisi sredstvo za zagotavljanje gmotnega položaja bodisi vzgib za večvredno izvirno avtorsko pisanje. Ker je bilo 19. stoletje obdobje narodnega in literarnega preporoda, je ena od vidnejših ponavljajočih se osrednjih tem prevajanje kot sredstvo za dokazovanje gibkosti in umetniškosti slovenskega jezika ter pisateljske spretnosti. Posamezni prevodi, njihovi prevajalci in jezik, iz katerega ali v katerega se prevaja, so v literarnih zgodovinah zgolj omenjeni in le redko ovrednoteni (izjema je Slodnjakova literarna zgodovina). Ponekod se sicer omenja, ali gre za nov, ponovni ali »lep« prevod, ali je prevod metričen ali »svobodnejši« (če gre za poezijo) ipd.

Kakor piše že Darko Dolinar (1977, 278), ima prevod v nacionalni literaturi podrejeno vlogo in je vselej povezan z domačo ustvarjalnostjo. Refleksija o prevodu, prevodni dejavnosti in prevajalcih v pregledanih medvojnih literarnih zgodovinah torej umanjka oziroma se razkriva le v drobcih in obrobni komentarjih, vloga prevoda pa je instrumentalizirana, npr. kot sredstvo bogatenja jezika ali avtorjevega osebnega repertoarja. O funkciji prevoda nekoliko več piše le Anton Ocvirk (1936), ki se ga loteva z vidika zgodovine literarnih vplivov in mu v svojem delu nameni nekoliko več pozornosti in premisleka. Poudarja sicer pomembno vlogo, ki jo ima prevod v izmenjavi med različnimi kulturami in narodi, a ga kljub temu ne obravnava kot samostojno in neodvisno delo. Po njegovem mnenju prevod služi predvsem proučevanju literarnih vplivov med narodi, poleg tega pa je vrednostno še vedno postavljen pod izvirnik. Kot v svojem prispevku ugotavlja tudi Majda Stanovnik (2012, 89), nacionalna literarna zgodovina prevod upošteva selektivno in nesistematično, čeprav obenem priznava, da slovenska prevodna književnost pomembno soustvarja kontekst slovenske literature in kulture (prav tam, 99).

7 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Prevajanje in literarne revije v drugi polovici devetnajstega stoletja: primer *Zvona* in *Ljubljanskega zvona*

8 Priporočeno branje

Stanovnik, Majda. 1994. »Prevod kot sestavina slovenske književnosti v Kidričevi Zgodovini slovenskega slovstva.« *Slavistična revija* 42, 2/3: 399–405.

Avtorica prikaže odnos do prevoda, kot se izraža v Kidričevi monografiji *Zgodovina slovenskega slovstva*.

Stanovnik, Majda. 2005. *Slovenski literarni prevod: 1550–2000*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Avtorica v obsežni monografiji obravnava prevod kot specifičen del slovenske književnosti od začetkov do sodobnosti.

Dolar, Darko. 1977. »Vprašanja o prevajanju v literarni vedi.« *Slavistična revija* 25 (2/3): 277–292. https://srl.si/ojs/srl/article/view/COBISS_ID-9069869.

Avtor oriše splošno sliko o prevodu v nacionalni literarni zgodovini in ugotovi, da ima prevod vselej podrejeno vlogo, saj je omenjen predvsem takrat, ko prispeva k domači ustvarjalnosti.

Dolar, Darko. 1984. »O mestu prevoda v literaturi.« *Jezik in slovstvo* 29 (4): 113–118. <<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-LGMB12F5>>.

Avtor predstavi odnos do prevoda in njegovo vlogo v literarni vedi ter razmerje med izvorno in prevodno književnostjo.

Bibliografija

- Ambrož, Darinka, Boža Krakar-Vogel, Majda Degan-Kapus, Vinko Cuderman, Jana Kvas, Adrijana Špacapan in Marjan Štrancar. 2005. *Branja 1–4*. Ljubljana: DZS.
- Aškerc, Anton. 1901. »Pagovor.« V *Ruska antologija v slovenskih prevodih*, uredila Ivan Vesel in Anton Aškerc, 457–464. Gorica: Goriška tiskarna.
- Dolinar, Darko. 1975. »Znanstveno raziskovanje prevajanja in literarna veda.« *Zbornik »Bled 75« Prvo skupno srečanje prevajalcev vseh smeri in strok iz vse Jugoslavije*, uredil Janko Moder, 55–60. Ljubljana: Društvo književnih prevajalcev Slovenije in Društvo znanstvenih in tehničnih prevajalcev Slovenije.
- Dolinar, Darko. 1977. »Vprašanja o prevajanju v literarni vedi.« *Slavistična revija* 25, št. 2/3: 277–292. https://srl.si/ojs/srl/article/view/COBISS_ID-9069869.
- Dolinar, Darko. 1984. »O mestu prevoda v literaturi.« *Jezik in slovstvo* 29, št. 4: 113–118. <<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-LGMB12F5>>.
- Dolinar, Darko. 2018. *Slovenska literarna veda od Trubarja do druge svetovne vojne*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Grafenauer, Ivan. 1920. *Kratka zgodovina slovenskega slovstva*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.
- Hladnik, Miran. b. d. »Slovenska literarna zgodovina danes.« Dostop 26. 7. 2022. https://sl.wikiversity.org/wiki/Slovenska_literarna_zgodovina_danes.
- Juvan, Marko. 2003. »O usodi 'velikega' žanra.« V *Kako pisati literarno zgodovino danes. Razprave*, uredila Darko Dolinar in Marko Juvan, 17–48. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU.
- Kidrič, Fran. 1938. *Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Kos, Janko. 2003. »Stari in novi modeli literarne zgodovine.« V *Kako pisati literarno zgodovino danes? Razprave*, uredila Darko Dolinar in Marko Juvan, 51–59. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU.
- Lah, Klemen, Bernarda Lenaršič, Janja Perko, Vanesa Matajč in Marko Marinič. 2014. *Umetnost besede 1–4*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Legiša, Lino. 1935. »Kritika. Anton Slodnjak, Pregled slovenskega slovstva.« *Sodobnost* 3 (8): 288–292. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-QMJ5EJS5>.
- Legiša, Lino, Alfonz Gspan, Anton Slodnjak, Joža Mahnič in Viktor Smolej. 1971. *Zgodovina slovenskega slovstva*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Ocvirk, Anton. 1936. *Teorija primerjalne literarne zgodovine*. Ljubljana: Znanstveno društvo v Ljubljani.
- P. P. 1919. »Dr. Ivan Grafenauer: Kratka zgodovina slovenskega slovstva; II.« *Dom in svet* 32, št. 7/8: 235–236.
- Pogačnik, Jože in Franc Zadavec. 1973. *Zgodovina slovenskega slovstva*. Maribor: Obzorja.

- Pregelj, Ivan. 1938. *Slovstvena zgodovina Slovencev, Hrvatov in Srbov*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.
- Prijatelj, Ivan. 1901. »Puškin v slovenskih prevodih.« V *Zbornik Matice slovenske* III: 52–89.
- Slodnjak, Anton. 1934. *Pregled slovenskega slovstva*. Ljubljana: Akademsko založba Ljubljana.
- Stanovnik, Majda. 1982. »K vprašanju o zgodovini prevodne literature.« V *Iz zgodovine prevajanja na Slovenskem*, uredili Drago Bajt, Frane Jerman in Janko Moder, 9–14. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Stanovnik, Majda. 1994. »Prevod kot sestavina slovenske književnosti v Kidričevi Zgodovini slovenskega slovstva.« *Slavistična revija* 42, št. 2/3: 399–405.
- Stanovnik, Majda. 1997. »Slovenski prevod in slovenska književnost od reformacije do moderne.« V *Zbornik ob sedemdesetletnici Franceta Bernika*, uredili Darko Dolinar, Jože Faganel in Matija Ogrin, 515–530. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Stanovnik, Majda. 2005. *Slovenski literarni prevod: 1550–2000*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Stanovnik, Majda. 2012. »Prevod – literarnozgodovinska stalnica in spremenljivka.« *Primerjalna književnost* 35, št. 3: 87–101.
- Šlebinger, Janko. 1913. *Slovenska bibliografija za l. 1907–1912*. Ljubljana: Matica slovenska.
- Toroš, Ana. 2019a. *Literatura na stičišču 1*. Trst, Videm. Dostop 31. 1. 2023. <http://www.eduka2.eu/slv/didakticno-gradivo/literatura-na-sticiscu-1>.
- Toroš, Ana. 2019b. *Literatura na stičišču 2*. Trst, Videm. Dostop 31. 1. 2023. <http://www.eduka2.eu/slv/didakticno-gradivo/literatura-na-sticiscu-2>.
- Žejn, Andrejka. 2021. *Izhodišča slovenske pripovedne proze. Dvestoletna tradicija slovenske pripovedne proze: od sredine 17. do sredine 19. stoletja*. Dostop 31. 1. 2023. <https://ispp.zrc-sazu.si/>.
- Župančič, Oton. 1978. »Pomen prevodov za našo duševnost.« V *Zbrano delo*, uredila Josip Vidmar in Joža Mahnič. Ljubljana: DZS.

PREVOD V SLOVENSKIH LITERARNIH ZGODOVINAH

Poglavje obravnava vlogo in odnos do literarnega prevoda v izbranih medvojnih nacionalnih literarnih zgodovinah, ki so jih napisali Ivan Grafenauer (1920), Anton Slodnjak (1934), Ivan Pregelj (1938), Fran Kidrič (1938), ter v monografiji o primerjalni literarni zgodovini Antona Ocvirka (1936). V tem pogledu dopolnjuje literarnozgodovinske raziskave o vlogi prevoda na Slovenskem, ki sta jih pri nas zasnovala zlasti Majda Stanovnik in Darko Dolinar. Poglavje se podrobneje posveča temu, kako izbrana dela obravnavajo prevod v 19. stoletju, ko sta se v slovenskem prostoru osnovala nacionalna in jezikovna identiteta, in ko se je izoblikoval sodobni pojem literature ter se v književnosti vzpostavil kriterij originalnosti. Kljub temu da je prevodna dejavnost za literarno zgodovino pomembna, saj naslavlja vprašanja o literarnih vplivih in avtorskih literarnih obzorjih

ter obenem igra ključno vlogo pri razvoju zlasti manjših književnosti, jo medvojna literarna stroka večinoma obravnava le kot dopolnitev izvirnega avtorskega dela. Prevajalci in prevodi so v slovenskih literarnih zgodovinah potisnjeni ob rob in le redko ovrednoteni, avtorji pa jih v veliki meri obravnavajo nesistematično in selektivno.

TRANSLATION IN SLOVENE LITERARY HISTORIES

The chapter examines the role and the attitude towards literary translation in selected national literary histories from the interwar period, written by Ivan Grafenauer (1920), Anton Slodnjak (1934), Ivan Pregelj (1938), and Fran Kidrič (1938), as well as in the theoretical work on comparative literary history by Anton Ocvirk (1936). In this respect, it complements the research conducted by Majda Stanovnik and Darko Dolinar on the role of translation in Slovene literary history. The chapter focuses on the ways in which the selected works address translation in the 19th century, i.e., at the time when the Slovene national and linguistic identities began to emerge, and when the modern concept of literature and the criterion of originality in literary writing were introduced. Although translation is of crucial importance in literary history, as it addresses the question of the authors' influences and literary horizons while playing a central role in the development of minor literary traditions, it is perceived by literary historians of the interwar period only as an activity that complements the authors' creativity. Due to an unsystematic and highly selective approach, translators and translations seem to be of secondary importance in the Slovene literary histories of the interwar period.